

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΡΣΑΛ ΚΑΙ ΤΑ ΣΥΝΔΙΚΑΤΑ*

Charles Maier*

Ο συγγραφέας αυτού του άρθρου ήταν ο πρώτος που ονόμασε το σχέδιο Μάρσαλ «πολιτική της παραγωγικότητας». Παρουσιάζει εδώ δύο βιβλία που δείχνουν με ποιο τρόπο το σχέδιο αυτό υπήρξε επίσης ένα μέσο για την κινητοποίηση των μετριοπαθών και αντικομμουνιστικών συνδικάτων και στις δύο όχθες του Ατλαντικού.

• Anthony Carew: *Labour under the Marshall Plan: The politics of Productivity and the Marketing of Management Science*. Manchester University Press, Μάντσεστερ 1987, 293 σελ.

• Federico Romano: *Gli Stati Uniti e il Sindacalismo Europeo 1944-1951*. Με σχόλια του Pietro Merli Brandini. Edizioni Lavoro, Ρώμη 1989, 411 σελ.

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ Μάρσαλ, κάτι περισσότερο από ένας αντικομμουνισμός με ανθρωπινό πρόσωπο, ήταν μια απάντηση σε πολυάριθμα διλήμματα. Μείωνε τα σοβαρά ελλείμματα του ευρωπαϊκού ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών· επαγγελλόταν να παλινорθώσει στην εξουσία τις κεντρικές δυνάμεις στη Γαλλία και την Ιταλία και να δαλεάσει τους απαθείς Δυτικογερμανούς· έπρεπε να αποδείξει στους Ευρωπαίους ότι η αμερικανική οικονομία θα μπορούσε να τους χρησιμεύσει σαν πρότυπο ευημερίας υπό τον όρο να αφήσουν κατά μέρος τις ιδεολογικές τους διαμάχες και να εναρμονίσουν τις οικονομίες τους.

Θεμέλιό του ήταν η τεχνολογική αισιοδοξία, η εξύμνηση της ρώμης της αμερικανικής παραγωγής, η πίστη στη συνεργασία των τάξεων, με λίγα λόγια ένα μείγμα γενναιοδωρίας και υπολογισμού. Επί τέσσερα χρόνια οι Αμερικανοί αφιέρωσαν στους Ευρωπαίους το 2,5% περίπου του εθνικού προϊόντος τους, βέβαιοι ότι έκαναν μια καλή επένδυση για την εθνική ασφάλεια και αποβλέποντας σε μιαν εύρυθμη καταναλωτική καπιταλιστική οικονομία.

Ένα ρεφορμιστικό μοντέλο

Ήταν το σχέδιο Μάρσαλ απαραίτητο προκειμένου να «διασωθεί» η Δυτική Ευρώπη από τον κομμουνισμό; Όχι. Εξασφάλισε όμως μιαν οικονομική ανόρθωση συμβατή με κοινωνικά ευρείς συνασπισμούς

ευαίσθητους προς τις προσδοκίες της εργατικής τάξης. Παρ' όλες τις έντονες διαμάχες στο εσωτερικό των αμερικανικών κυβερνητικών κύκλων, το σχέδιο επέτρεψε να αποφευχθούν τα σκληρά σταθεροποιητικά μέτρα που συσχετίζουμε σήμερα με τους «όρους» του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.

Χωρίς την άμβλυνση των περιορισμών του ισοζυγίου των πληρωμών, η Ευρώπη θα μπορούσε κάλλιστα να βυθιστεί και πάλι στην αποτελμάτωση – μαγιά διαίρεσης και αποκλεισμού – που χαρακτήριζε τη Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία τη δεκαετία του '30. Η οικονομική ανάπτυξη και η συνεργασία των τάξεων θα απομάκρυναν τη θλιβερή προοπτική μιας νέας ένδειας και μιας σύγκρουσης για την κατανομή του εισοδήματος. Ή, όπως εξηγούσε ένας από τους πρωταγωνιστές του σχεδίου Μάρσαλ, κατά παράθεσιν του Anthony Carew: «Το όραμα [μιας υψηλής παραγωγικότητας] μοιάζει να συνεπαίρνει τη φαντασία όλων των χωρών της Δυτικής Ευρώπης.»

Οι πρόφατες έρευνες για το σχέδιο Μάρσαλ μελέτησαν διάφορες πλευρές του προγράμματος βοήθειας. Οι σημαντικές εργασίες του Michael Hogan (*The Marshall Plan*, Cambridge 1987) και του Alan Milward (*The Reconstruction of Western Europe*, University of California, 1984) δίνουν έμφαση σε ένα μείζον ζήτημα των αγγλο-αμερικανικών σχέσεων: το πρόβλημα του πολυμερούς εμπορίου και πληρωμών. Δικαίως λοιπόν ο Carew και ο Romano τονίζουν τις διάφορες αμερικανικές στρατηγικές που αποσκοπούσαν να ενισχύσουν το μη κομμουνιστικό συνδικαλιστικό κίνημα καθιστώντας το επίκεντρο του προγράμματος βοήθειας. Αυτό που υπολανθάνει πίσω από την εξωτερική βοήθεια της Ουάσιγκτον είναι η, χαρακτηριστική των Αμερικανών, πεποίθηση ότι η συνεργασία των εργατών θα προήγαγε την οικονομική ανάπτυξη, ότι θα έθετε

επομένως τις βάσεις για μια δημοκρατική πολιτική σταθερότητα. Η αρμονία στους κόλπους των εργοστασίων, η τεχνική αποτελεσματικότητα ήταν ο ακρογωνιαίος λίθος της μοντέρνας κοινωνίας. Το σχέδιο Μάρσαλ ήταν επίσης ένα στοίχημα για ένα ρεφορμιστικό μοντέλο των κοινωνικών σχέσεων που βασιζόταν, υποτίθεται, στον καπιταλισμό-πρόνοια και τη συνεργασία των συνδικάτων. Τα έργα αυτά εξετάζουν την κοινωνική στρατηγική την οποία συγκάλυπτε το σχέδιο Μάρσαλ.

Εδώ και πάνω από δέκα χρόνια χρησιμοποίησα την διατύπωση «πολιτική της παραγωγικότητας» για να περιγράψω την μεταπολεμική αμερικανική ιδεολογία και έδειξα ότι αυτή είχε προκύψει από την εμπειρία που είχε αποκτήσει η Αμερική κατά τη διάρκεια του πολέ-

* Ο Charles Maier είναι καθηγητής ιστορίας στο Κέντρο Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ.

μου όταν επιχειρούσε να ξεπεράσει τις δύσκολες συγκρούσεις του New Deal του Φραγκλίνου Ρούσβελτ. Η διατύπωση ακολούθησε την πορεία της στην ιστοριογραφία: ο ίδιος ο Anthony Carew την χρησιμοποιεί ως υπότιτλο στο βιβλίο του, ενώ η έννοια αυτή παίζει εμφανή ρόλο στη μελέτη του Federico Romano. Δικαιολογημένα όμως οι δύο συγγραφείς υπογραμμίζουν πόσο οι διαιρέσεις ανάμεσα στις συνδικαλιστικές ομοσπονδίες, οι αδιάκοποι ανταγωνισμοί του ψυχρού πολέμου και η αντίσταση της εργοδοσίας έκαναν δύσκολη τη μετάβαση από μιαν ιδεολογική πρόθεση – την πολιτική της παραγωγικότητας – σ' έναν αληθινό εκσυγχρονισμό των εργασιακών σχέσεων.

Καθώς και οι δύο επικεντρώνονται στην πολιτική των συνδικάτων, χρησιμοποιώντας τα κολοσιαία αρχεία τους καθώς και τα αρχεία της αμερικανικής κυβέρνησης, τα βιβλία αυτά αποτελούν παρόλληλες και πολύτιμες μελέτες. Ο Romano μελετά τον αντίκτυπο της επιδείνωσης του ψυχρού πολέμου πάνω στα πολύπλοκα εσωτερικά ρεύματα των αμερικανικών και ιταλικών συνδικάτων· ο Carew συγκεντρώνει την προσοχή του στην αντίδραση του επιχειρηματικού κόσμου και δείχνει την αμφιθυμία της αμερικανικής γραφειοκρατίας απέναντι στην πλήρη απασχόληση και την κοινωνική πρόνοια της εργατικής τάξης.

«Ούτε Standard Oil, ούτε Στάλιν»

Η «πολιτική της παραγωγικότητας» κινητοποίησε τα ισχυρά μη κομμουνιστικά αμερικανικά συνδικάτα προκειμένου να ενισχυθεί η θέση των μη κομμουνιστικών εργατικών ομοσπονδιών στην Ευρώπη. Όπως παρατηρεί ο Romano: «Ο ευρωπαϊκός συνδικαλισμός υπήρξε, πράγματι, το κομβικό σημείο όπου διασταυρώθηκαν τα προβλήματα που έθετε η οικονομική σταθεροποίηση, ο πολιτικός αγώνας κατά τον κομμουνισμό, η αναζήτηση μιας συναίνεσης και ο εκσυγχρονισμός των κοινωνικών μηχανισμών.» Η American Federation of Labor (AFL: Αμερικανική Εργατική Ομοσπονδία) ήταν σφοδρά εχθρική απέναντι στον κομμουνισμό και έβλεπε ακόμη με καχυποψία τον ενθουσιασμό που, κατά τη διάρκεια του πολέμου, είχε ενθαρρύνει τη συνεργασία όλων των αντιφασιστικών δυνάμεων.

Τα συνδικάτα που αποτελούσαν την αμερικανική CIO στην ταρραμένη περίοδο της δεκαετίας του '30 νοιάζονταν, αρχικά, λιγότερο για τον κομμουνισμό και ενεπλάκησαν στην σινεργασία του μεταπολεμικού συνδικαλισμού, μέχρι το 1947-1948 που ενισχύθηκαν οι εντάσεις του ψυχρού πολέμου. Πράγματι, ο Romano περιγράφει τον προσηλυτισμό τους στον αντικομμουνισμό σαν την πρώτη αποφασιστική νίκη του σχεδίου Μάρσαλ στον εργατικό κόσμο.

Χωρίς τη βοήθεια του σχεδίου Μάρσαλ και τις συνδυασμένες προσπάθειες των συνδικάτων, οι ευρωπαϊκές σοσιαλδημοκρατικές συνδικαλιστικές ομοσπονδίες θα είχαν εύκολα καταρρεύσει. Στη Γαλλία και την Ιταλία, τα κομμουνιστικά συνδικάτα ήταν πολύ πιο ισχυρά από αυτές. Στην πραγματικότητα οι κομμουνιστές ιθύνοντες τόνιζαν, όπως και οι άλλοι, τις επιταγές της παραγωγής, και μόνο η δυσφορία της βάσης τους, το χειμώνα του 1946-1947, τους έκανε να μετριάσουν το αίτημα των θυσιών της εργατικής τάξης.

Αντίθετα, ο αποκλεισμός τους από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις συνασπισμού τους κατέλαβε εξ απορόπτου, όπως τους θορύβησε και η αναγγελία του σχεδίου Μάρσαλ. Ένας κομμουνιστής όπως ο Τολιάτι προσπάθησε να υπαινιχθεί ότι μια αμερικανική βοήθεια άνευ όρων θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή, αλλά η Μόσχα αποφάσισε, στα μέσα του 1947, ότι η βοήθεια αυτή ήταν μια παγίδα και ζήτησε την απόρριψή της. Μ' αυτόν τον τρόπο, η έννοια της παραγωγικότητας

μονοπωλήθηκε σαφώς από την προσπάθεια των Αμερικανών να οργανώσουν τους μετριοπαθείς.

Οι Carew και Romano (που συμφωνούν με άλλους κριτικούς συγγραφείς, όπως οι Αμερικανοί Roald Radosh, Peter Weiler ή η Γαλλίδα πανεπιστημιακός Annie Lacroix-Riz) ξεδιπλώνουν μπροστά μας όλη τη γκάμα της αμερικανικής συνδικαλιστικής τακτικής: από τη διανομή πληροφοριακών δελτίων στα μη κομμουνιστικά συνδικάτα του Βερολίνου μέχρι τις βίαιες απόπειρες της AFL να προκαλέσει ρήγματα στο εσωτερικό των μέχρι τότε ενιαίων συνδικάτων. Ακόμα και οι Ιταλοί, για τους οποίους το λάδωμα είναι έθιμο, βρήκαν χυδαία τη χειρονομία του David Dubinski όταν αυτός κράδαινε επιδεικτικά, όπως ισχυρίζονται, μια χοντρή επιταγή. Σ' ένα επίπεδο λιγότερο συνωμοτικό, η ECA κάλεσε τους συνδικαλιστικούς συμβούλους της AFL και

της CIO στην έδρα της στο Παρίσι και ζήτησε τη βοήθειά τους για όλες τις λειτουργίες της.

Παρ' όλο που είχαν ένα κοινό πρόγραμμα, οι δύο αμερικανικές ομοσπονδίες δεν εμπιστεύονταν η μία την άλλη: είχε εκχωρηθεί στα αμερικανικά συνδικάτα ένας γραφειοκρατικός τομέας στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, αλλά το καθένα από αυτά λογάριαζε να διατηρήσει το φέουδό του. Ο Carew δείχνει ανάγλυφα αυτές τις συγκρούσεις συμφερόντων. Όπως υπογραμμίζει, η CIO, στην Ευρώπη, κατατρίχεται λιγότερο από την έμμονη ιδέα του κομμουνισμού απ' ότι ενδιαφέρεται να υποστηρίξει τη μεταρρυθμιστική ή σοσιαλδημοκρατική πτέρυγα του συνδικαλισμού. «Ούτε Standard Oil, ούτε Στάλιν», δήλωνε ο Walter Reuther, κατά παράθεσιν του Carew.

Το θετικό μήνυμα παρέμενε το εξής: η παραγωγικότητα. Ο Carew

δείχνει πώς συνδικαλιστικό κίνημα και εργοδοσία διέδωσαν, και οι δύο, αυτό το νέο ευαγγέλιο που στηριζόταν σύμφωνα με ορισμένους Ευρωπαίους, στην «ειλικρινή συνεργασία του εργάτη και του αφεντικού». Ωστόσο, όπως σημειώνει ο Carew, οι «ρεβιζιονιστές» ιθύνοντες του Εργατικού Κόμματος – αρχικά ο Evan Durbin, ύστερα ο Stafford Cripps και τέλος ο Tony Crossland και ο Hugh Gaitskell – εισηγούντο παρόμοιες ιδέες. Ακολουθώντας τις εργασίες του David Ellwood και του Paolo D'Attorre, ο Romano αποκαλύπτει πώς η λέξη διαδόθηκε στην Ιταλία. Αποστολές παραγωγικότητας, ταξίδια αναψυχής στις Ηνωμένες Πολιτείες επιχειρηματιών και συνδικαλιστικών εκπροσώπων, απόπειρες να μετατραπούν τα αφεντικά στην Ευρώπη σε διευθυντικά στελέχη εννοϊκά διακείμενα στα συνδικάτα, όλα αυτά τα στοιχεία ήταν μέρος του προγράμματος οικονομικής ανάκαμψης.

Αλλά παραγωγικότητα δεν σημαίνει μόνο παραγωγή· αφορούσε επίσης και την αποδοτικότητα ανά εργάτη. Οι επενδύσεις σε εξοπλισμό, αποτελούσαν, μαζί με τις απολύσεις, ένα από τα μέσα για να επιτευχθεί μια αυξημένη παραγωγικότητα. Στις χώρες όπου, όπως στην Ιταλία, οι θέσεις εργασίας είχαν σε μεγάλο μέρος, για κοινωνικούς λόγους, παγώσει στο τέλος του πολέμου, οι εργοδότες διεκδικούσαν το δικαίωμα να ενεργούν εν λευκώ η «αναδιάρθρωση» των εργοστασίων, οι απολύσεις των εργατών και η καθιέρωση των πριμ έκαναν τους κομμουνιστές να διαμαρτυρηθούν για «υπερεκμετάλλευση». Μεταξύ 1948 και 1953, οι Ιταλοί καπιταλιστές κατόρθωσαν πράγματι να καταργήσουν ορισμένες εργασιακές εγγυήσεις, οι οποίες αντίθετα συνέχισαν να ισχύουν στη Μεγάλη Βετανία μέχρι την εμφάνιση της Μάργκαρετ Θάτσερ. Η παραγωγικότητα εξαρτάτο άραγε από αυτή τη δυνατότητα να απολύουν και να μεταβάλλουν τους κανόνες εργασίας;

Επακόλουθο της παραγωγικότητας ήταν ο εκσυγχρονισμός ή μήπως αυτό που οι ίδιοι οι ιθύνοντες της CIO αναγνώρισαν ως εκμετάλλευση και εντατικοποίηση της εργασίας; Η πιο συνταρακτική παράτηρηση του Romano είναι ότι, ενώ η AFL και η CIO επιδοκίμαζαν την παραγωγικότητα, η επιρροή τους παρούσαζε κάμψη στη μεταπολεμική Αμερική. Το πρότυπο συνεργασίας που διεκδικούσαν αποδεικνύονταν ακατάλληλο στην ίδια την πατρίδα του καπιταλισμού.

Ο ψυχρός πόλεμος τελειώνει· το όραμα μιας Αμερικής προπαθλήτριας της παραγωγικότητας είναι εδώ και πολύ καιρό παρωχημένο. Αυτό που ο ιστορικός μπορεί να διακρίνει αναδρομικά, είναι σαφώς χρόνια μιας διεθνούς αντίληψης που βασιζόταν σε μια πολιτική

αντιμετώπιση (και καταμερισμό) της εργασίας. Η σημερινή αποτυχία του σοκιαλισμού είναι τόσο εντυπωσιακή που μερικές φορές συμβαίνει να ξεχνάμε την παράλληλη κατάρρευση όχι του καπιταλισμού εν γένει αλλά των ιδιαίτερων γνωρισμάτων του καπιταλισμού κατά την ανοδική του φάση από τη δεκαετία του '40 μέχρι τη δεκαετία του '70.

Αυτή η φάση χαρακτηριζόταν από ένα διεθνή καταμερισμό της εργασίας στα πλαίσια του οποίου η τυποποιημένη αμερικανική βιομηχανία επετίγχανε την ιδεολογική προσχώρηση του μεγαλύτερου μέρους των συστατικών στοιχείων των δυτικών κοινωνικών τάξεων: ενός συνασπισμού συνδικάτων, εργοδοτών και διανοουμένων που είχαν πεισθεί για την τεχνολογική ορθολογικότητά της. «Η παραγωγικότητα είναι κάτι που μας προέκυψε», όπως λέει ένα ηγετικό στέλεχος συνδικάτου τον οποίο παραθέτει ο Carew. «Δεν την είχαμε προβλέψει.» Πολύτιμη διόρθωση αλλά κάπως λανθασμένη.

Ασφαλώς δεν την είχαμε προβλέψει αλλά το γεγονός ότι προέκυψε ανταποκρινόταν χωρίς αμφιβολία στη λογική ελέγχου της τεχνολογίας από την εργοδοσία. Το καπιταλιστικό εργοστάσιο και η γραμμή παραγωγής ήταν ισχυρά οργανωτικά πρότυπα. Παρ' όλα τα μοντέλα που έχουν προταθεί εξακολουθούμε να αγνοούμε τι θα διαδεχθεί την River Rouge ή την Mirafiori.

Μετάφραση από τα γαλλικά:

Κατερίνα Κολλέτ

(Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης
– Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών)

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Επιθεώρηση *Liber*, τεύχος 2, Δεκέμβριος 1989.

